

DENISA-MARIA BÂLC (FRĂȚEAN)

Lucian Blaga University of Sibiu, Romania

denisa.fratean@ulbsibiu.ro

DOI:10.2478/clb-2023-0008

IPOSTAZE ALE TRAUMEI ÎN VIAȚA ȘI VREMURILE LUI MICHAEL K

Faces of Trauma in *The Life and Times of Michael K*

Abstract: This paper presents the novel *The Life and Times of Michael K* written by J.M. Coetzee, focusing on the forms of trauma that can be identified in the life of the protagonist: the social trauma, trauma as the sum of interpersonal interactions, and family trauma. Through a philosophical and introspective approach, the writer presents the fact that, in a universe of disillusion, the ego must assume certain forms of resistance, intended to bring initiation and liberation. Silence, metaphysical gardening and a handful of "seeds" are the elements that can transform us, that can bring about the regeneration of the whole society. It takes a life, a journey and a genuine connection with nature to succeed, but it is possible to live in a fragmented universe, full of controversies and vain desires.

Keywords: J.M. Coetzee, South-African novel, trauma, resistance, apartheid.

Un prim roman care îl consacră pe J.M. Coetzee pe scena internațională și care îi aduce acestuia Premiul Pulitzer pentru literatură este *Viața și vremurile lui Michael K*, proză centrată în jurul experiențelor traumatizante ale personajului eponim care, în dorința de supraviețuire fizică și spirituală, se sustrage legilor sociale și se cufundă în propriul sine. Încercând să eludeze toate principiile apartheid-ului, sistem politic sub care trăiește, el reușește să își găsească o menire: aceea de a readuce normalitatea ca principiu fundamental. Totuși, aceste eforturi pe care le depune implică o serie de confruntări cu

societatea, cu originile, cu memoria și propriul eu, confruntări care, odată depășite, aduc eliberatoarea exclamație: „se poate trăi”¹. Într-o societate în care anormalul este adus la rang de normalitate, iar discriminarea este statuată drept principiu fundamental, Michael K, în periplul său prin lume, demonstrează faptul că universul meandric intrinsec este cel care hotărăște, în cele din urmă, statutul nostru și, în acest fel, Coetzee își împlinește menirea, aceea „de a-și ajuta cititorii (mai ales pe aceia din Africa de Sud) să se cunoască pe ei înșiși; cu adevărat și dincolo de aparențe”².

Urmărind traseul existențial al protagonistului, vom aduce în discuție mai multe ipostaze ale traumei și vom reliefa moduri de sustragere din universul distopic. Astfel, vom analiza maniera de raportare a lui Michael K la război, la spațiu, timp și semeni și vom identifica forme ale rezistenței prezente în roman, spre exemplu tăcerea și grădinaritul. Într-o lume a adevăratei exterminări sud-africane, în care cunoașterea este refuzată pentru clasele marginale, identitatea nu pare a fi decât un întreg fragmentar, definit prin categorii negative. Drumul înspre sine presupune un traseu sinuos, pe care vom încerca să îl reconstruim în paginile următoare, raportându-ne în permanență și la romanele lui Toni Morrison, cu care această operă are numeroase afinități³.

Înainte de a prezenta ipostazele traumei în cadrul romanului, considerăm esențială o delimitare terminologică a conceptului. Etimologic, „traumă înseamnă «rană» și derivă din verbul «titrosko», ce înseamnă «a răni» sau «a străpunge»”⁴. Deși asociată inițial cu o durere fizică, înțelesul acesteia a fost extrapolat în timp și la sfera psihică, unde, în relație cu memoria, devine factor dominant în definirea identității⁵. Acesta este și resortul narativ la care apelează numeroși scriitori pentru a iniția procesul amplu de (re)găsire a sinelui protagoniștilor, în pendularea continuă trecut - prezent, pentru că,

1. J.M. Coetzee, *Viața și vremurile lui Michael K*, trad. Eduard Bucescu (București: Humanitas Fiction, 2017), 243.

2. Rodica Grigore, *Meridianele prozei* (Cluj-Napoca: Editura Casa Cărții de Știință, 2013), 260.

3. Pentru conexiunea dintre reprezentările precariatului și ale traumei în contexte geografice diferite, vezi Ștefan Baghiu, “Translating Hemispheres: Eastern Europe and the Global South Connection through Translationscapes of Poverty”, *Comparative Literature Studies* 56, no. 3 (2019): 487–503.

4. Roger J. Kurtz, *Trauma and Literature* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), 240 (tr.n.).

5. V. Maria Chiorean, “Alternative Patterns of Literary Progress: Writing about Rwanda in the Wake of Trauma”, *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 8, no. 1 (2022): 47–62. DOI: <https://doi.org/10.24193/mjct.2022.13.03>.

așa cum spunea și Freud, trauma aparține „atât momentului traumatic în sine, cât și momentului rememorării aceluși eveniment”⁶. În mod paradoxal, aceasta catalizează procesul de cunoaștere a sinelui, pentru că eul traumatizat, încercând să regăsească firul Ariadnei în labirintul universului lăuntric, își va pune mereu întrebări cu privire la eu și la raportul eu – societate, respectiv eu – celălalt⁷.

O primă ipostază a traumei conturată de-a lungul romanului este cea definită prin raportare la societate, în care includem în primul rând experiența apartheid-ului și a războiului. Aceste două dominante ale anilor '80 au la bază conflictul rasial și discriminarea. Deși nu este foarte explicit ancorat istoric, contextul tensionat face referire la războiul civil, purtat în special pentru redobândirea drepturilor persoanelor de culoare. Totuși, acesta pare a fi doar un pretext al neconținutului conflict dintre cotropitori și autohtoni, lucru ce rezultă și în urma dialogului pe care doctorul îl poartă cu Nôel: „A, mai e ceva, am zis eu, poți să-mi reamintești de ce ducem războiul ăsta? Mi s-a spus odată, dar asta a fost cu mult timp în urmă, și se pare că am uitat”⁸. Acest conflict „pentru ca minoritățile să aibă un cuvânt de spus în privința sorții lor”⁹ generalizează o politică a terorii și a controlului absolut, nu doar asupra teritoriului, ci și asupra individului. Oamenilor li se neagă posibilitatea de a fi, libertatea de exprimare și dreptul la securitate.

Tema războiului este sugerată încă din epigraf, unde reproducerea după Heraclit e menită să puncteze, în nuce, ideea conform căreia oamenii nu mai sunt stăpânii propriului univers, ci războiul e cel care ghidează ițele existenței, iar modul în care aceștia reușesc să gestioneze tensiunile extrinseci determină supraviețuirea lor ca indivizi integri: „Războiul este părintele și regele tuturor./ Pe unii îi adeverește ca zei, pe alții ca oameni./ Pe unii îi înrobește, pe alții îi eliberează”. Dacă primul enunț al epigrafului se vrea a fi o axiomă, un adevăr pe care nu îl putem nega în contextul Africii de Sud în a doua jumătate a secolului al XX-lea, următoarele două enunțuri sunt construite pe structura duală *unii – alții*, ceea ce ridică problema încadrării lui Michael în una din cele două categorii.

Analizând parcursul său de-a lungul prozei, putem afirma cu

6. Abiola F. Irele, Simon Gikandi, *The Cambridge History of African and Caribbean Literature*, vol. 1 (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 842 (tr.n.).

7. Pentru o analiză a importanței rememorării/comemorării unor evenimente istorice traumatice, vezi și Crina Duca, „Trauma și memoria Războiului Civil Spaniol”, *Transilvania* 9 (2022): 89-96.

8. Coetzee, *Viața și vremurile lui Michael K*, 210.

9. *Ibid.*, 210.

certitudine că întreaga sa existență este centrată în jurul dorinței de eludare a legilor sociale și politice, de scăpare de sub teroarea și oroarea timpului, care nu înseamnă decât degradare și durere: „O dată sau de două ori, celălalt timp, în care se desfășura războiul, își făcea amintită prezența când avioanele militare cu reacție șuierau sus, deasupra lui. Dar în rest, trăia departe de controlul calendarului sau al ceasului, într-un colț binecuvântat și uitat de lume, între veghe și visare [...]”¹⁰. Tocmai această detașare îi aduce lui Michael eliberarea, iar eludarea „efectelor dezumanizante”¹¹ pe care le produce războiul ne îndreptățește să îl considerăm rob doar al dorinței de libertate, nu și al „birocrației care menține sistemul în viață”¹². Astfel, pentru Michael războiul devine, în final, o șansă de eliberare de sine, de tarele existenței, lucru ce ne ghidează spre un răspuns posibil și cu privire la identitatea lui de zeu sau muritor. Reușind să se sustragă tuturor nevoilor sociale și chiar fiziologice, Michael depășește sfera supusă efemerității și pătrunde în universul celor aleși, după cum afirmă și Patrick Hayes: „textul oferă de asemenea posibilitatea de a-l vedea pe Michael K drept intenționat eroic”¹³ sau Michela Canepari-Labib, care duce argumentul puțin mai departe, afirmând faptul că „de-a lungul romanului observăm evoluția lui într-un soi de figură mitică, un profet... De asemenea, Michael pare să fie înzestrat cu anumite calități similare celor dumnezeiești, care-i conferă, în ciuda diformității și a «lentorii», un rol aproape divin”¹⁴. Aceste calități divine i-au fost atribuite în special datorită rolului regenerativ pe care îl are, prin semintele ce le poartă mereu asupra lui, subiect pe care îl vom dezbate înspre finalul acestei lucrări, când vom discuta formele rezistenței prezente în roman.

Totuși, dacă ne-am limita argumentația la esența epigrafului și la evoluția protagonistului în opoziție cu valorile beligerante, am fi tentați să oitem efectele traumatizante care se resimt asupra lui Michael. Nu trebuie să trecem cu vederea consecințele devastatoare ale războiului asupra societății și, implicit, asupra locuitorilor din Cape Town și nu numai. Chiar la începutul romanului este descris un atac neașteptat asupra blocului de locuințe în care trăia Michael împreună cu mama lui, în urma căruia apartamentele au fost vandalizate, iar

10. Ibid., 154.

11. Michela Canepari-Labib, *Old Myths – Modern Empires: Power, Language and Identity in J.M. Coetzee’s Work* (Bern: Peter Lang, 2005), 58 (tr.n.).

12. Ibid.

13. Patrick Hayes, *J.M. Coetzee and the Novel: Writing and Politics after Beckett* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 88 (tr.n.).

14. Ibid., 76 (tr.n.).

familia Buhrmann, pentru care lucra Anna K, s-a mutat, lăsându-i pe cei doi cu iluziile și deziluziile lor în apartamentul improvizat, asupra căruia moartea era înscrisă chiar pe ușă. Văzând ororile din jur și instabilitatea socială generalizată, decizia de a se întoarce în districtul Prince Albert, unde a copilărit mama lui, s-a accentuat, iar faptul că dreptul la deplasare într-o altă regiune le era negat, tocmai din cauza conflictelor armate, l-a determinat pe Michael să improvizeze un cărucior în care să o transporte pe mama lui până la fermă.

Această deplasare înspre origini pe care o realizează Anna împreună cu fiul ei poate fi pusă în opoziție cu fuga de origini care se observă în cazul cuplului Joe – Violet, din romanul *Jazz* al lui Toni Morrison. Aceștia din urmă își caută fericirea în mediul plin de posibilități al orașului și, în cele din urmă, vor realiza că toate aspirațiile le-au fost sfărâmate, fiindcă orașul este cel care corupe sufletul atunci când raționalul este scos din ecuație. La această concluzie va ajunge și protagonistul romanului lui Coetzee, care își va găsi fericirea și liniștea în reclusiune, în mediul virgin, departe de viața sufocantă din oraș. Cu toate acestea, în călătoria pe care o întreprinde alături de mama sa, după moartea ei la spitalul din Stellenbosch, Michael nu va avea ocazia să se bucure un timp prea îndelungat de plăcerea izolării, deoarece va fi găsit de autorități și închis succesiv în tabăra de refugiați de la Jakkalsdrif, respectiv în lagărul de la Kenilworth, din care va reuși să evadeze, spre surprinderea tuturor.

Aceste încercări de limitare a libertății ne aduc la cea de-a doua latură a traumei sociale, și anume *apartheid*-ul, sistemul care generează, până la urmă, conflictele armate descrise anterior. În cadrul acestor „forme de opresiune structurală, cum ar fi *apartheid*-ul și colonizarea”, ne spune J. Roger Kurtz, „trauma nu e o prezență trecătoare în viața de zi cu zi, ci mai degrabă un mod de viață, o stare permanentă a lucrurilor”¹⁵. Cred că aici este nimerit să aducem spre exemplificare un pasaj de la începutul romanului, unde se descrie starea vrednică de plâns a cetățenilor, care par a nu mai găsi resursele necesare de eliberare de sub tirania sărăciei și a deznădejdiei: „Traversând orașul în drumul spre serviciu, K se ciocnea în fiecare zi de o armată de oameni fără adăpost, de o sărăcie lucie, care în ultimii ani se mutaseră pe străzile din cartierul central, cerșind, tâlhărind sau făcând coadă la agenții de asistență socială, ori, pur și simplu, stând pe coridoare în instituțiile publice, ca să se încălzească, sau cuibărintu-se noaptea prin depozitele pustiite din preajma cheiurilor ori prin blocurile

15. Kurtz, *Trauma and Literature*, 239 (tr.n.).

abandonate”¹⁶. Cei afectați și vizați în primul rând de acest sistem politic intruziv sunt, în mod evident, persoanele de culoare, supuse politicii dure de control al proprietății private și, de cele mai multe ori, trimise la „muncă forțată, la închisoare”¹⁷, sub pretextul că toate acestea sunt înspre binele lor și al semenilor. De fiecare dată i se repetă lui Michael faptul că tot acest sistem al taberelor și al lagărelor de muncă este conceput în folosul cetățenilor, pentru asigurarea subzistenței, dar tocmai rațiunea din spatele acestor forme controlate de muncă ridică mari semne de întrebare, deoarece în teorie persoanele aduse acolo nu sunt obligate să rămână, dar în practică evadarea lor poate fi plătită cu însăși viața celor care încearcă să se opună sistemului. Acest conflict între esență și aparență este cel care îl va aduce pe Michael mai aproape de natură și mai departe de semenii, deoarece realizează faptul că doar în el însuși poate găsi resorturile necesare pentru a evolua și a se salva.

Ajunși în acest punct, putem introduce a doua ipostază a traumei prezentă în cadrul romanului, și anume trauma văzută ca sumă a interacțiunilor interumane, care nu fac altceva decât să îl marginalizeze pe Michael și să îl îndepărteze programatic de voința traiului în comunitate. În cadrul acestei secțiuni, vom aduce în discuție în special raportarea lui Michael la semenii, în cadrul căreia vom individualiza relația dintre Michael(s) și medicul de la Kenilworth.

În ceea ce privește raportarea oamenilor la Michael, aceasta nu este alta decât raportarea generală față de persoanele de culoare, marginalizate și discriminate pe criterii rasiale¹⁸. Această marginalizare a protagonistului de către cei din jur se realizează pe mai multe paliere, deoarece, pe lângă faptul că este parte a clasei oprimite, suferă și de un ușor retard mintal, accentuat de o înfățișare care inspiră mai degrabă milă și dezgust decât simpatie: „avea buză de iepure. Buza îi era încrețită ca pielea melcului, iar nara stângă se căsca mai mult decât cealaltă”¹⁹. Tocmai din această cauză, Michael nu a simțit niciodată nevoia companiei umane și nu a avut prieteni, fiindcă înfățișarea lui îl condamnase pentru totdeauna la izolare: „Din cauza felului în care arăta, K nu avea prietene. Se simțea în largul său când era singur”²⁰. Cu toate acestea, deși pare o retragere asumată din rândul

16. Coetzee, *Viața și vremurile lui Michael K*, 22.

17. Head, *The Cambridge Introduction to J.M. Coetzee* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 55 (tr.n.).

18. Despre reprezentarea ficțională a traumelor cauzate de rasism, vezi Maria David, „Imaginea afro-americanilor în literatură”, *Transilvania* 10 (2018): 19-24.

19. Coetzee, *Viața și vremurile lui Michael K*, 9.

20. *Ibid.*, 10.

comunității, repulsia pe care le-o creează celor din jur îl închistează pe Michael într-un univers al aspirațiilor neîmpărtășite și îi va determina retragerea definitivă în munți.

Aceeași problemă a discriminării rasiale a fost adusă în discuție și de Toni Morrison care, în romanele sale, pare a descrie chiar cu mai multă acuitate problemele sociale, atât în romanul *Preaiubita*, unde condiția persoanelor de culoare este dublată de cea a sclaviei, cât și în romanul *Jazz*, unde accesul la sistemul medical, educațional și alimentar era mult restricționat²¹. De asemenea, există și în romanul *Preaiubita* acest stigmat al înfățișării fizice, marcat de prezența cicatricilor, dar acestea au cu totul alt rol la nivelul universului romanesc față de stigmatul buzei de iepure al lui Michael.

Tot ca rezultat al interacțiunii dintre Michael și ceilalți se conturează, la nivelul romanului, un câmp semantic al animalicului, protagonistul fiind descris sau autodefinindu-se prin categorii negative, tocmai pentru a se evidenția nimicnicia lui în raport cu lumea. Dintre acestea, amintim comparația cu „o furnică ce nu mai știe unde îi este mușuroiul”²², cu o maimuță, după cum îl numește fermierul pentru care lucrează, cu „un parazit care moțăie într-un intestin”²³, cu o șopârlă, cu „un vierme de pământ [...] Sau o cârțiță”²⁴, cu un „șoarece alb”²⁵, cu „o insectă neajutorată, Michaels, o biată insectă a cărei singură metodă de apărare împotriva unui întreg univers de prădători este forma ciudată a trupului său”²⁶ și, nu în ultimul rând, cu un *opgaarder*, fiind plasat în această categorie de către cei care i-au întocmit dosarul de la Kenilworth. Și dacă totul s-ar opri aici, la simpla umilire verbală, atunci tragismul situației ar fi mult diminuat, dar ceea ce surprinde și traumatizează este comportamentul inuman al oamenilor aflați în funcții superioare, care îi tratează pe cei defavorizați cu brutalitate, ca pe niște animale, după cum afirmă și Michael: „Ce păcat că în vremurile astea, un om care vrea să trăiască trebuie să ducă un trai asemenea dobitoacelor”²⁷. De asemenea, protagonistul experimentează acest

21. Pentru o discuție despre subiectivitatea persoanelor de culoare care se văd marginalizate în societatea americană, vezi José Itzigsohn, Karida L. Brown, „Sociologia și teoria dublei conștiințe: Fenomenologia subiectivității rasializate propusă de W. E. B. Du Bois”, în *Studii contemporane în traducere*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Cătălina Rădescu (Sibiu: Editura ULBS, 2021), 157-83.

22. Coetzee, *Viața și vremurile lui Michael K*, 112.

23. *Ibid.*, 154-155.

24. *Ibid.*, 240.

25. *Ibid.*

26. *Ibid.*, 199-200.

27. *Ibid.*, 132.

comportament lipsit de umanitate și în momentul în care e urcat în vagonul ce avea să îl transporte până la Touws River: „Apoi au fost imbarcați cu toții, ca o turmă, într-un vagon izolat, de pe o linie secundară”²⁸. În exemplul de față, substantivul colectiv „turmă” are rolul nu doar de a marca umiliința, ci și extrapolarea individului la întreg, estompându-i-se trăsăturile care îl individualizează și îl fac om.

Întâlnim aceste comparații cu ființe din lumea animală și în cadrul lui Toni Morrison, unde exemplul cel mai elocvent este poate chiar Paul D din romanul *Preaiubita*, care se compară mereu cu Mister, cocoșul de la Dulcea Casă, doar pentru a realiza câtă suferință îi producea îngrădirea libertăților. În plus, Sethe este comparată cu o iapă, valoarea ei fiind redusă la capacitatea de reproducere, ceea ce demonstrează încă o dată faptul că tratamentul îndurat de persoanele de culoare a fost unul impropriu.

În plus față de aceste categorii care îl apropie pe Michael de viața necuvântătoarelor, de-a lungul prozei lui Coetzee abundă și alte comparații menite a evidenția viața josnică pe care e nevoit să o trăiască. Astfel, protagonistul ajunge să fie asociat cu un gunoi „pe jumătate mort”²⁹, cu un copil incapabil să își poarte singur de grijă, „cu un om de paie”³⁰ și cu o greșeală, ultimele două atribute fiindu-i asociate de către medicul de la Kenilworth, care subliniază faptul că „Michaels n-ar fi trebuit să vină în acest lagăr niciodată [...]. A fost o greșeală. De fapt, toată viața lui a fost o greșeală, de la început până la sfârșit. E crud ce zic, dar tot o zic: este un om care n-ar fi trebuit să se nască într-o lume ca a noastră. Ar fi fost mai bine dacă maică-sa l-ar fi suflat discret, fără vâlvă, când a văzut cum este, și l-ar fi aruncat la lada de gunoi”³¹.

Interacțiunea lui Michael cu acest medic este una de o importanță majoră la nivelul întregului roman, lucru marcat și formal, prin faptul că cea de-a doua parte a romanului este narată din perspectiva acestuia, la persoana I. Medicul îi schimbă numele lui Michael în Michaels, ceea ce echivalează cu o schimbare simbolică a identității acestuia, lucru pe care au încercat să-l facă toți opresorii, care și-au impus propriul sistem de valori asupra populației autohtone. „În plus, doctorul declară că e singura persoană capabilă să îl salveze, dar sugerează că ar putea face acest lucru doar dacă Michael ar fi dispus să cedeze și să-i destăinuie povestea de viață, în cele din urmă devenind vulnerabil și recunoscându-l pe el drept «salvator». Prin urmare, textul

28. Ibid., 58.

29. Ibid., 116.

30. Ibid., 199.

31. Ibid., 207.

prezintă în mod deschis faptul că, în ciuda umanismului liberal, doctorul nu cere altceva decât subordonarea lui Michael față de propria dorință³². Sub falsul pretext că îi dorește binele, doctorul caută, de fapt, să își satisfacă propriile dorințe egoiste, acelea de a-și impune controlul asupra evoluției protagonistului, neînțelegând sau nedorind să înțeleagă faptul că ceea ce își dorește Michael nu e supraviețuirea fizică, ci supraviețuirea psihică într-o lume care îi neagă principiile și valoarea.

Pe de altă parte, această negare a valorilor nu se produce doar din partea comunității, ci și din partea singurei persoane apropiate de Michael, și anume mama lui, ipoteză care ne pune față în față cu cea de-a treia formă a traumei la nivelul romanului, și anume trauma familială. Aici includem în special experiențele traumatizante pe care protagonistul le-a avut în copilărie și, mai apoi, figura mamei, lipsită de conotațiile protective inerente.

Făcând apel la memorie ca principal factor de reactualizare a experiențelor traumatizante, Michael asociază perioada copilăriei cu cea mai grea etapă a vieții, deoarece, copil fiind, marginalizarea celor din jur l-a afectat exponențial mai tare decât la maturitate. În plus, ceea ce l-a marcat cel mai tare a fost experiența Huis Norenius, „unde, pe cheltuiala statului, și-a petrecut restul copilăriei în compania altor sărmani micuți suferinzi, învățând cititul, scrisul, socotitul, dar și să măture și să frece podelele, să facă patul, să spele vase, să împletească coșuri, să sape și să facă treburile de tâmplar”³³. Experiența nu ar fi fost atât de traumatizantă dacă nu i-ar fi lipsit, atât de des, mijloacele de subsistență, fiind nevoit să mănânce de la alții sau chiar din gunoaie, fiindcă mama lui nu se îngrijea de cele necesare traiului. Amintirile cu privire la acești ani ai copilăriei sunt fragmentare și răspândite de-a lungul întregului roman, în scurte pasaje unde Michael are grijă să accentueze durerea acumulată în primii ani de viață: „Este ca și cum m-aș întoarce la anii copilăriei: e un coșmar”³⁴. Și chiar aceste frânturi de amintiri de care protagonistul încearcă să se debaraseze reprezintă imaginea clară a minții traumatizate, după cum remarcă J. Roger Kurtz: „atât în cadrul memoriei, cât și în cadrul narațiunii, lacunele sunt indicatoare ale experienței traumatice”³⁵ și „uneori trauma presară narațiunea cu goluri și tăcere”³⁶. Ulterior, adultul Michael va încerca în permanență să umple aceste goluri, în primul rând acceptându-se

32. Canepari-Labib, *Old Myths*, 101 (tr.n.).

33. Coetzee, *Viața și vremurile lui Michael K*, 10.

34. *Ibid.*, 103.

35. Kurtz, *Trauma and Literature*, 101 (tr.n.).

36. *Ibid.*, 102.

pe sine, prin refuzul operației care i se propune, și, în al doilea rând, încercând să nu mai devină „subjugat foamei”³⁷ și să iasă, astfel, de sub tirania nevoilor trupești. Doar corelând anii copilăriei cu dorința lui de ieșire de sub puterea timpului putem înțelege adevăratul mobil al deciziilor și al acțiunilor sale.

Dacă analizăm cu atenție cauzele acestei traume familiale, observăm faptul că mama lui Michael este povara care împiedică dezvoltarea normală a propriului fiu. Egoistă fiind și încercând mereu să-și urmărească propriile interese, Anna „a fost un adevărat monstru ucigaș”³⁸, după cum conchide și medicul din cea de-a doua parte a romanului. Reprezentând „prin sinecdochă, acea condiție a tuturor celor dezmoșteniți din țară”³⁹, mama sa îl va îndepărta și pe Michael de tot ce înseamnă societate și interacțiune cu ceilalți, întâi punându-l să îi poarte de grijă, iar mai apoi influențând decizia lui de a renunța la slujba pe care o avea, tocmai pentru a putea pleca înspre Prince Albert. Limitându-i aria de înțelegere a sinelui și a sensului vieții, Michael ajunge să își înțeleagă menirea doar prin raportare la această latură maternă din viața lui, neînțelegând, până la un punct, faptul că viața înseamnă creștere spirituală și intelectuală, nu doar supraviețuire: „Întrebarea care îl frământa cu mulți ani în urmă, pe când stătea în spatele magaziei cu biciclete de la Huis Norenius, și anume de ce a venit el pe lume, avea, de fapt, un răspuns: venise pe lume ca să aibă grijă de mama lui”⁴⁰. Relația dintre ei, care „îl împiedică să se integreze în societate”⁴¹ este interpretată și ca o formă de exemplificare a răului pe care „sistemul apartheid l-a făcut relațiilor familiale”⁴². Tot mama lui îl învață pe Michael faptul că nu are niciun cuvânt de spus în societate și că propriul cuvânt nu valorează nimic în ochii celorlalți, îndemnându-l, astfel, la tăcere încă de mic: „Ani la rând, Michael K a stat pe o pătură, privindu-și mama lustruind podelele în casele altor oameni și învățând să tacă”⁴³. Această povară a neascultatului și a neînțelesului va determina, într-o anumită măsură, dorința de izolare a lui Michael, precum și atitudinea indiferentă pe care o afișează la moartea mamei, când nu poate simți regret sau durere: „Dar își dădea seama că nu-i

37. Coetzee, *Viața și vremurile lui Michael K*, 96.

38. *Ibid.*, 200.

39. André Viola, *J.M. Coetzee: Romancier sud-african* (Paris: L'Harmattan, 1999), 64 (tr.n.).

40. Coetzee, *Viața și vremurile lui Michael K*, 14.

41. Canepari-Labib, *Old Myths*, 31 (tr.n.).

42. *Ibid.*, 40 (tr.n.).

43. Coetzee, *Viața și vremurile lui Michael K*, 10.

simte lipsa, nu mai mult decât îi simțise lipsa când trăia”⁴⁴.

Nu este de neglijat nici absența laturii paterne din educația și evoluția lui Michael. În ciuda faptului că acesta nu pare a suferi din cauza tatălui absent din educația lui, trauma își face treptat simțită prezența în viața copilului și îi va determina întreaga existență, după cum afirmă și André Viola, pe urmele lui Lacan, filozof ale cărui idei l-au inspirat pe Coetzee în romanele sale: „În sistemul lacanian, această absență paternă [...] îl va împinge pe Michael în chinurile nevrozei și ale paranoiei”⁴⁵. Foarte interesant este faptul că în toate romanele alese spre analiză în teza noastră putem observa această lipsă a unuia dintre părinți, dacă nu a amândurora, care determină comportamente nedorite din partea protagoniștilor. Astfel, dacă luăm exemplul romanului *Preaiubita* scris de Toni Morrison, o putem aminti pe Sethe, care a crescut fără părinți și care nu va ști cum să gestioneze relațiile cu propriii fii, ceea ce va produce drama întregului roman, determinată de uciderea Preaiubitei și de încercarea de uitare și acceptare a deciziei luate. În plus, dacă ne raportăm la romanul *Jazz* al aceleiași autoare, acolo elocvent este în primul rând exemplul lui Joe, ale cărui porniri necontrolate și sălbatiche pot fi puse pe seama exemplului familial, mama sa fiind poreclită „Sălbatica”, și pe seama absenței părinților din educația lui. De asemenea, un bun exemplu este și Dorcas, nevoită să treacă prin trauma pierderii ambilor părinți în tinerețe, lucru ce va cauza, probabil, sfârșitul ei tragic, din cauza faptului că, neînțelegând ce este iubirea, cum și cui trebuie oferită, va sfârși în mâinile persoanei nepotrivite. Nici Violet nu este scutită de trauma familială, ci este nevoită să îndure nu doar absența tatălui, ci și durerea sinuciderii propriei mame, lucru ce probabil va determina comportamentul violent și uneori inexplicabil pe care îl va înfățișa. O altă formă a absenței unuia dintre membrii familiei, aceea cauzată prin divorț, vom întâlni în romanul *Dezonoare* de J.M. Coetzee, în cazul lui Lucy care, deși independentă și stăpână pe sine, va manifesta orientări sexuale condamnabile de către societatea timpului, orientări care pot fi atribuite, și de data aceasta, neîncrederii în părinți. Toate aceste exemple sunt menite să accentueze modul în care deciziile și acțiunile protagoniștilor pot fi puse pe seama unui bagaj traumatic dobândit în copilărie.

Având în vedere toate aceste ipostaze ale traumei pe care le identificăm la nivelul romanului, considerăm necesară și o prezentare a principalelor forme de rezistență pe care le întâlnim la Michael, și

44. Ibid., 49.

45. Viola, J.M. Coetzee: *Romancier sud-african*, 68 (tr.n.).

anume tăcerea și grădinaritul, adiacente încercării de ieșire din timp și spațiu, conturate anterior. Marginalizat și neînțeles de către ceilalți, Michael va căuta în permanență să își găsească sau să își creeze un univers compensativ, în care se va refugia, în permanenta încercare de a-și redefini identitatea.

La începutul experienței sale prin lume, tăcerea, în adevăratul său înțeles, reprezenta pentru Michael doar o formă de supunere față de apriga dorință a mamei, care l-a învățat să tacă, după cum am precizat anterior, iar această atitudine se va putea observa și în prima încercare a lui Michael de a-și crea un nou destin la ferma Visagie, când „încercarea lui K de reanimare a fermei este întreruptă de sosirea nepotului Visagie, iar K este redus la o muțenie neputincioasă, o tăcere care nu concurează cu nicio altă depozitare semnificativă”⁴⁶. Prea adesea umilit și învățat că nu are un cuvânt de spus, Michael a devenit conștient de faptul că singurul mod prin care poate supraviețui într-o societate în care identitatea lingvistică îi este negată e să răspundă cu aceleași mijloace, găsind în tăcere aliatul principal pentru a opune rezistență încercărilor de sondare a propriei personalități și încercării opresorilor de a-l schimba, de a-l modela conform propriilor standarde politice. Astfel, tăcerea lui îi va provoca medicului o mare frustrare, tocmai din cauza faptului că, neînțelegând mobilul acțiunilor lui, nu va putea să-i influențeze nici traseul existențial, nici concepția despre supunerea față de normele sociale. Evoluția de la umilință la rezistență a semnificației tăcerii îi va aduce lui Michael eliberarea atât de râvnită de tot ce este efemer.

Pe de altă parte, Michael învață să realizeze un tip de comunicare superioară celei lingvistice, și anume comunicarea genuină cu planetele față de care se atașează, ajungând să le considere ca parte a familiei, simțindu-se legat de lumea vegetală printr-un „fel de cordon ombilical”⁴⁷. Redescoperind plăcerea grădinaritului în reclusiune, de parte de lumea antropizată, Michael va realiza că adevărata sa menire nu este aceea de a purta de grijă mamei, ci de a regenera întreaga lume prin sămânța speranței și a abundenței pe care o poartă mereu cu sine, dovadă fiind afirmația din finalul romanului, unde afirmă că: „acesta este adevărul despre mine. «Sunt grădinar»”⁴⁸. Această complexă temă a dobândit numeroase și variate semnificații la nivelul prozei, fiind adesea asociată cu „mitul iudeo-creștin al Edenului”⁴⁹,

46. Dominic Head, *J.M. Coetzee* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 98 (tr.n.).

47. Coetzee, *Viața și vremurile lui Michael K*, 89.

48. *Ibid.*, 241.

49. Jane Poyner, *J.M. Coetzee and the Paradox of Postcolonial Authorship* (Burlington:

cu „un antidot împotriva cerințelor prescriptive ale culturii în timpul perioadei apartheid-ului”⁵⁰ și cu „o parabolă privitoare la controlul spațiului social”⁵¹. În esență, toate aceste conotații pe care le dobândește grădinăritul la nivelul construcției narative vin să accentueze opoziția libertate – captivitate, deoarece Michael nu își poate exprima pasiunea și atașamentul față de Pământul-Mamă decât în scurtele momente când nu este „încarcerat” sau trimis în taberele de muncă. Aceasta este forma lui de rezistență la ororile aduse de război: neimplicarea politică și izolarea în singurul univers care-l acceptă.

Un caz particular în discuția amplă despre grădinărit este prezența semințelor de dovleac pe care Michael le poartă în permanență cu sine și pe care le tratează ca pe propriii copii. Potrivit *Dicționarului de simboluri*, „aceste cucurbitacee familiare sunt pentru noi echivalente cu prostia”, dar „semințele lor sunt consumate în anumite cercuri africane ca simboluri ale inteligenței”⁵². Această pendulare între conotațiile negative, respectiv pozitive ale dovleacului poate fi asociată și cu starea lui Michael, în evoluția sa de la retard, la inițiere, lucru ce explică o dată în plus atașamentul pe care protagonistul îl manifestă față de semințele pe care le deține. În plus, „dovleacul este și simbolul regenerării”, respectiv un indice „al abundenței și al fecundității”⁵³, prin intermediul căruia Michael aspiră la „regenerarea societății umane după holocaust”⁵⁴. Astfel, la finalul călătoriei inițiatice, singurul lucru pe care și-l poate reproșa e că nu a avut asupra lui suficiente semințe, că misiunea lui profetică nu și-a atins în totalitate scopul: „Greșeala pe care am făcut-o, se gândi el, dacă privesc în urmă, este că nu am avut suficiente semințe, un pachet de semințe pentru fiecare buzunar: semințe de dovleac, de fasole, de morcovi, de sfeclă roșie, de ceapă, de roșii, de spanac. Să fi avut semințe și în pantofi, în căptușeala hainei, în caz că dădeam peste hoți pe drum. [...] Un lucru pe care l-am descoperit la țară este că există timp pentru orice”⁵⁵.

În finalul romanului, Michael își demonstrează inițierea chiar prin depășirea traumelor politice, sociale și familiale care i-au marcat întreaga existență, lucru ce se realizează prin reactualizarea cu seninătate a perioadei atât de dificile a copilăriei, reactualizare marcată

Ashgate Publishing Company, 2009), 84 (tr.n.).

50. Ibid., 85 (tr.n.).

51. Head, J.M. Coetzee, 10 (tr. n.).

52. Jean Chevalier și Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. I (București: Editura Artemis, 1994), 459.

53. Ibid.

54. Canepari-Labib, *Old Myths*, 76 (tr.n.).

55. Coetzee, *Viața și vremurile lui Michael K*, 242.

de simbolul linguriței: „Iar dacă bătrânelul ar coborî din căruț și s-ar întinde (lucurile căpătau ritm acum) și ar căuta pompa de apă pe care soldații o dinamitaseră ca să nu mai rămână nimic în picioare și dacă s-ar plânge spunând: «De unde o să facem rost de apă?», el, Michael K, ar scoate o linguriță de ceai din buzunar, o linguriță și un mosor cu ață. Ar curăța gura puțului de pietriș, ar îndoi coada linguriței până ar face o buclă, ar lega ața de ea și ar coborî-o prin puț până în adâncul pământului, iar când ar ridica-o, ar fi apă în cupa linguriței; și astfel, ar zice, se poate trăi”⁵⁶.

Într-un univers al haosului și al instabilității sociale, Michael reușește să (re)aducă speranța unui nou început, demonstrând că se poate trăi chiar și într-o lume a discriminării și a valorilor inversate. În drumul spre sine, în perpetua încercare de redefinirea a identității, nu ai nevoie, ne demonstrează Michael, decât de un pachetel de semințe, care, folosit cu înțelepciune, aduce rodul atât de râvnit al împăcării cu propriul eu, al acceptării și al speranței într-o lume guvernată de libertate.

Acknowledgement: This work is supported by the Ministry of Research, Innovation and Digitization through Program 1 – Development of the national research-development system, Subprogram 1.2 – Institutional performance – Projects for financing excellence in RDI, contract no.28PFE/ 30.12.2021”

Bibliografie:

- Baghiu, Ștefan. “Translating Hemispheres: Eastern Europe and the Global South Connection through Translationscapes of Poverty”. *Comparative Literature Studies* 56, no. 3 (2019): 487–503. <https://doi.org/10.5325/complitstudies.56.3.0487>
- Boehmer, Elleke, Katy Iddiols, and Robert Eaglestone. *J.M. Coetzee in Context and Theory*. New York: Continuum International Publishing Group, 2009.
- Canepari-Labib, Michela. *Old Myths – Modern Empires: Power, Language and Identity in J.M. Coetzee’s Work*. Bern: Peter Lang, 2005.
- Chevalier, Jean, și Alain Gheerbrant. *Dicționar de simboluri*, volumul I. București: Editura Artemis, 1994.
- Chiorean, Maria. “Alternative Patterns of Literary Progress: Writing about Rwanda in the Wake of Trauma”. *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 8, no. 1 (2022): 47-62. DOI: <https://doi.org/10.24193/mjcst.2022.13.03>.

56. Ibid., 243.

- Clarkson, Carrol. *J.M. Coetzee: Countervoices*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- Coetzee, J.M.. *Dezonoare*. Traducere de Felicia Mardale. București: Humanitas Fiction, 2013.
- Coetzee, J.M.. *Viața și vremurile lui Michael K*. Traducere de Eduard Bucescu. București: Humanitas Fiction, 2017.
- David, Maria. „Imaginea afro-americanilor în literatură”. *Transilvania* 10 (2018): 19-24. <https://revistatransilvania.ro/wp-content/uploads/2019/01/4.-Maria-David.pdf>
- Duca, Crina. „Trauma și memoria Războiului Civil Spaniol”. *Transilvania* 9 (2022): 89-96. <https://revistatransilvania.ro/wp-content/uploads/2022/11/Duca.pdf>
- Gikandi, Simon. *Encyclopedia of African Literature*. London: Routledge, 2003.
- Grigore, Rodica. *Meridianele prozei*. Cluj-Napoca: Editura Casa Cărții de Știință, 2013.
- Hayes, Patrick. *J.M. Coetzee and the Novel: Writing and Politics after Beckett*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Head, Dominic. *J.M. Coetzee*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Head, Dominic. *The Cambridge Introduction to J.M. Coetzee*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Heywood, Christopher. *A History of South African Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Irele, F. Abiola, and Simon Gikandi. *The Cambridge History of African and Caribbean Literature*, vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Irele, F. Abiola. *The Cambridge Companion to the African Novel*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Itzigsohn, José, și Karida L. Brown. „Sociologia și teoria dublei conștiințe: Fenomenologia subiectivității rasializate propusă de W. E. B. Du Bois”. În *Studii contemporane în traducere*, editat de Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Cătălina Rădescu, 157-83. Sibiu: Editura ULBS, 2021.
- Killam, Douglas, and Alicia L. Kerfoot. *Student Encyclopedia of African Literature*. Westport, Connecticut: Greenwood Press, 2008.
- Kurtz, J. Roger. *Trauma and Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- Morrison, Toni. *Jazz*. Traducere și note de Oana Zamfirache. București: Editura Art, 2013.
- Morrison, Toni. *Preaiubita*. Traducere și note de Virgil Stanciu. București: Editura Art, 2014.
- Poyner, Jane. *J.M. Coetzee and the Paradox of Postcolonial Authorship*. Burlington: Ashgate Publishing Company, 2009.
- Viola, André. *J.M. Coetzee: Romancier sud-africain*. Paris: L'Harmattan, 1999.
- Zomblér, Jarad. *The Cambridge Companion to J.M. Coetzee*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.